

Петро БЛОУС

ПРОЗАЇКИ ЖИТОМИРСЬКОГО КОЛА

*(Житомирський феномен / Голов. ред. і упорядник
Г. Цимбалюк. – Житомир, 2007. – 416 с.)*

Визначення «житомирська прозова школа» почало вживатися з легкої руки Володимира Даниленка, котрий упорядкував антологію «Вечеря на дванадцять персон» (1997 р.), до якої увійшли твори дванадцяти письменників, серед яких досить знані (Валерій Шевчук, В'ячеслав Медвідь, Євген Пашковський), а також проза як старшої (Євген Концевич, Анатолій Шевчук, Геннадій Шкляр), так і молодшої генерації (Микола Закусило, Василь Врублевський, Григорій Цимбалюк). Можна було б скептично оцінити це на позір штучне літературне визначення, але місцевий молодий дослідник і поет Андрій Савенець ще сім років тому заповзвся у дисертаційній формі дослідити це явище (а значить – утвердити, легітимізувати), проте академічні мужи з Інституту літератури НАН України не затвердили теми цього дослідження і порадили вивчати якісь певніші у літературному сенсі явища. Але, як кажуть, слово було кинуте, означення «житомирська прозова школа» вислизнуло в літературний побут, і тепер хто б що не говорив, а таке поняття є.

Термін «літературна школа» не фіксується навіть у найновішому виданні «Літературознавчого словника-довідника» (2006), відтак він не з'ясований теоретично, хоч і функціонує в літературній критиці на позначення літературних груп з певними естетичними засадами. Спробу розібратися із цим «блукаючим» терміном здійснив був уже згадуваний Андрій Савенець (стаття надрукована у журналі «Слово і час» у 2000 році, № 4), проте ні визначення, ні наукового опису літературної школи він не подав, а лише поставив проблему, яка потребує пильнішого вивчення та обґрунтованого тлумачення. Ігнорування строгою наукою цього терміну ще не заперечує саме явище, яке має місце в літературі. А от щодо означення «житомирська прозова школа» виникає чимало сумнівів – аж до безапеляційного: «Немає такої!»

Через десять років після антології «Вечеря на дванадцять персон» у Житомирі з'явилася друком наступна багатосторінкова антологія під назвою «Житомирський

феномен», що засвідчило принаймні те, що «житомирська прозова школа живе та збагачується новими художніми творами, що вона розростається, маніфестує своє літературне кредо, має резонанс і, головне, вже осмислюється у літературній критиці. Представлені в антології нові прозові твори, як і раніше, не дають підстав звужувати літературний феномен житомирської школи до певних географічних, тематичних чи «іменних» рамок. Якщо школа – то які її естетичні засади? Тим більше, що в антології зібралися письменники досить різні за своєю літературною манерою та уподобаннями, котрі, на перший погляд, за вектором своїх творчих пошуків не плюсуються в поняття «школа».

І все ж – така школа існує. Тут слід кинути погляд на особливості літературного життя Житомира принаймні за останні півстоліття. І досі над Житомиром витає дух Бориса Тена, книжника, інтелігента, провідника світових класичних традицій, тонкого стиліста і мовознавця. Власне, якщо говорити про естетичні підвалини житомирської школи прозаїків, дошукуватися художньої генези їх творчості, то вона – у тяглоті класичних традицій, які по-своєму трансформував, інтерпретував і популяризував Борис Тен, по суті своїй – модерніст 20-х, котрий під впливом Зерова і Рильського перейшов на неокласичні позиції. Можливо, тут варто шукати джерела інтелектуальної прози Валерія Шевчука, котрий уміє навіть у зовні побутово-приземлену фабулу вкласти філософську мисль та метафорично закодувати образ. Його і належить вважати фундатором сучасної житомирської прози, що первинно озвалася в ньому на тлі творчості шістдесятників, чий естетичний багаж вмістив у собі як кращі традиції психологічної прози кінця XIX ст., так і «недотворені» літературні алюзії 20-х років та світовий набуток модерністичної прози, який тоді лише просочувався у нашу літературу крізь щільні перепони, розставлені ідеологічними сторожами. Власне, думки Валерія Шевчука з цього приводу викладені в інтерв'ю, вміщеному в антології.

На прикладі творчості братів Шевчуків видно, якими шляхами згодом розвивалася та проза: з одного боку, заглиблення у власну «античність» (давня література, фольклор), з якої черпалися як класичні взірці автохтонної системи, так і її новаторські відхилення (передусім – барокова естетика); з другого боку – побутовізм, світ «маленької людини», який піддається психоаналізу з виходом на

роздуми про сутність людського буття (Анатолій Шевчук, Євген Концевич).

Поступ житомирської прози 60-х через ідеологічні обставини не був на виду (писалося переважно в шухляду), більше того – її заступали штучно модельовані під соцреалізм, псевдоромантичні і натужно публіцистичні прозові опуси з помітним нальотом провінційності. Житомирська школа не захиріла – вона збиралася з силами.

Кінець 80-х – початок 90-х років позначений сплеском у царині прозової творчості, але цей сплеск не був потужним та осяйним – він більше скидався на мутняву воду, яка ринула крізь прорвану греблю. Думається, Володимир Даниленко, котрий і сам причетний до того сплеску, намагався відібрати ще до першої антології не стільки краще з доробку молодшої генерації прозаїків, скільки – характерніше. І йому вдалося це зробити. В усякому разі, за представленими в обох антологіях творами можна скласти думку про нові барви в естетичній палітрі житомирської прозової школи.

Цілком природно, що в естетиці прозаїків часом досить химерно переплітаються традиціоналізм з модерном, причому останній не завжди становить органічну іпостась їхньої творчості. Тут доречно було б сказати про прозу Євгена Пашковського. Довгі стилістичні ряди, імпресивна мозаїка, асоціативна метафоричність, поєднання різноликої інформації в почленованих на синтагми довжелезних реченнях – все це, з одного боку, туго може даватися непідготовленому до такої прози (по суті, способу мислення) читачеві, а з іншого боку – літературно освіченому читачеві може нагадати «стильовий потік», «потік свідомості», вже давно опредмечені у світовому письменстві. Не думаю, що проза Євгена Пашковського дає підстави говорити про наслідування маловідомих у нас літературних зразків. Є серйозні аргументи мовити про **синтетичну прозу**, яка вбирає у себе множинний світ і творить його цілісний образ, що не має початку й кінця, що розпадається миттєво і вмить організується в нові форми. Прозу Євгена Пашковського можна розпочинати читати в будь-якому місці, і не буде складатися враження, ніби щось пропущене, бо сюжетність розмита, часопросторові параметри не мають особливого значення, а весь світ постає як безодня, що втягує іншу безодню – людську душу, і в такому сенсі розділові знаки (тим паче – крапка як знак доконечності) непотрібні, їх роль знецінена, і вони

беруть на себе в тексті хіба що функцію певних орієнтирів для читача. Ця проза – не роман (чи якийсь інше жанроутворення), а текст як вивільнений словесний потік, котрий, однак, характеризується образною вишуканістю, поетичним пафосом і романзитованою тональністю, схвильованим і хвилюючим ритмом. Цю прозу можна назвати синтетичною ще й тому, що вона синтезує в собі деякі естетичні і стильові традиції, які йдуть від ненормативного мистецтва (романтизм, бароко, модерн), де досить розвинуте суб'єктивне начало.

Привертають увагу в «Житомирському феномені» твори, у яких вбачається нарочите приземлення («наближення до життя») у зображенні світу людей. Можливо, тут вгадується симптом дегуманізації людини і суспільства, що для ХХ віку з його війнами, жахами та соціальними експериментами – закономірно. То в одному, то в іншому прозовому малюнку (А. Шевчук, Є. Концевич, Г. Шкляр, Г. Цимбалюк, В. Врублевський, Ю.Гудзь) виринає вихолощена, спустошена душа, лягає відбиток заплутаних і переплутаних людських стосунків, гротескно-алегорична мутація моральних та етичних орієнтирів. Усе це – складові смислової моделі зображуваного у творах, де навіть насмішка над природою «кугутства» раптом починає блякнути на тлі тотальної самотності людини серед людей.

Поряд з цим оповідання Володимира Даниленка – як просвітлення, що вабить високою культурою слова, опоетизованістю, якимсь щемливим ліризмом, котрий оповиває зображуване сумовитим відблиском краси. Все-таки сумовитим, бо жіноча самотність, що генетично постає із високих, проте нездійснених бажань, власне, не прикрашає, а руйнує красу. Тим привабливіший порив жіночої душі до досконалості, що в реальності їй замінює гра, якою жінка впирається очісше – на противагу грубій і примітивній дійсності. Тонке психологічне письмо, яким володіє Володимир Даниленко, здатне давати саме художній текст – кількарівневий, образний, ритмічно заданий, з широким діапазоном підтексту.

Характерною прикметою житомирської прози є «мовний реалізм»: письменники обсервують «природну» мову аборигенів (чи це коднянська або поліська говірка, чи це сумнозвісний суржик), роблячи її чинником образотворення. Але в тому інтересі до мови бачиться не лише намагання надати персонажам і

авторській мові певного колориту (таке було в літературі і раніше). Мовний «натуралізм» - це і полеміка з псевдоліризмом та мовно-літературною стерильністю попередньої традиції в прозі, і спроба заглибитися у «мовний код» особистості, і відпущення на волю власного мовного потоку.

Десять літ тому «Вечеря на дванадцять персон» виявилася своєрідним заголовком, колоритним оприявленням явища, котре стало ні пам'ятником, ні мертвою спорудою у літературному процесі, а дало поштовх до подальшого розвитку, до розмаїтих шляхів художнього пошуку. Уже по виході антології з'явилися нові романи та есеї Валерія Шевчука, шевченківськими лавреатами стали В'ячеслав Медвідь («Кров на соломі») та Євген Пашковський («Щоденний жезл»), що сприймається не тільки як гучне визнання доробку цих письменників, а й визнання естетики житомирської прозової школи. До читача прийшли нові книги Євгена Концевича («Вона йшла усміхнена...», «Тутешня кава»), Володимира Даниленка («Місто Тіровиван», «Сон із дзьоба стрижа»), Григорія Цимбалюка («Ціна печалі», «Прелюдія фіналу»), Василя Врублевського («Нардепка»), Миколи Закусила («Книга плачів»), Геннадія Шкляра («Під трьома стовпами»), журнальні публікації Юрка Гудзя та ін. Все це свідчить, що «школярі» примножують та урізноманітнюють літературні надбання, які мають не містечковий розголос, а – всеукраїнський.

Названі видання в цілому дають сьогодні уявлення про образ сучасної української прози. На жаль, через суто економічні причини ці книги надруковано малим тиражем, тож знайдуть вони небагатьох читачів, принаймні тих, кого віднесемо до культурної еліти. Зрозуміле і прагнення «приміряти» цю прозу до загальноєвропейських зразків. Це треба робити не лише з мотивів позбавитися соцреалізмівського комплексу, а й для того, щоб вийти з хуторянсько-провінційних уявлень про власні культурні набутки, з якими не соромно явитися і на світові обшири.

До цього спонукає і щойно виданий «Житомирський феномен», завдання якого бачиться не лише в тому, щоб переконати читача у «невмирущості» прози житомирського кола, а й у тому, щоб донести у спектр нинішніх художніх пошуків в українській літературі яскравий штрих, неповторний голос, певний естетичний смак. Настільки «феноменальною» є представлена в антології школа, розсудить літературна історія. А міф про житомирську

прозову школу уже живе понад десятиліття, і сумнівів у живому існуванні такої школи все меншає.